

Процюк С.

Троянда ритуального болю. Роман про Василя Стефаника / Степан Процюк. — Брустури : ТОВ «Дискурсус» : вид-во «Брустури», 2025. — 192 с.

ISBN 978-617-8561-03-1

Роман Степана Процюка «Троянда ритуального болю» — це глибокий художній портрет Василя Стефаника, одного з найвизначніших українських модерністів. Автор занурює читача у внутрішній світ письменника, де трагічність і біль переплітаються з негмовним пошуком істини та духовної опори.

Текст розгортається як драматична сповідь: у ньому оживають дитячі спогади, болісні любовні переживання, тягар самотності та відповідальності за власний таланти. Процюк відтворює атмосферу доби, але водночас акцентує на вічних питаннях: приреченість митця на самотність і зв'язок генія зі стражданням.

«Троянда ритуального болю» — це не лише роман-біографія, а й метафізична драма про людину, що наважилася заглянути в найтемніші глибини людської душі. Степан Процюк з особливою проникливістю і чуттям мови показує Стефаника як особистість і як художника, котрий залишив світові тексти, що досі очищають і потрясають.

Усі права застережено. Жодну частину цього видання не слід відтворювати будь-яким способом без письмового дозволу видавництва.

© Видавництво «Брустури» (ТОВ «Дискурсус»), видання, 2025
© Степан Процюк, текст, 2009, 2025

Василю, ти боїшся весіль? Коли молода з молодим, завітчані, як пава і павич, — і всі на них дивляться? Може, це тебе дратує? Чи ти — порпайся в собі, безжалісніше, як у своїх героях! — заздриш їхньому молодому таланту? Може, ти випикуєш такі трагічні долі, бо тобі нестерпно дивитися на щасливих? Може, то мститься дух Євгенії? Або Калитовська, так само мертва, хоче, аби ти ні з ким не знайшов прихистку душею — так, щоб вона розкошувала, як майська ружа, а не палахкотіла вогнем ритуальних самоспалень?

Але чи ти винен, що ви не разом? Чи ти не любив її справдешньо, так, що забувалося за себе? Кожний її рух, погляд, інтонацію в голосі ти потім перебирав у пам'яті, наче дівка на виданню перебирає дорогі корали... Вона мала чоловіка і двох дітей. Якби була пішла за тобою, то ви би, певне, були щасливими. Один раз у життю ти міг бути дійсно щасливим! Але не судилося.

Вони доскіпуються, чого твої твори такі сумні. Нащо ворухите мою таємницю? Коли тайна спить, то мені троха легше. Деколи зовсім добре — і здається, що так буде вічно. Але ся тайна як звір. Вона роздряпує мою душу, б'є по ній лапами в найтяжчі хвили. Приміром, люди на весіллі сміються, а мені хочеться ридати. Ридати так сильно, так тяжко, мов та невидима звірина, що роздряпує мою душу.

Це не я хочу плакати — а той моторошний звір всередині мене. Се він примушує мене видіти лише біду, тільки нещастя

поміж загалом тихим і монотонним життям покутського люду. Мене не цікавлять щасливі. Мені нудно там, де радіють. Мое царство і мій світ — там, де плачуть. Кажуть, що в плачі нема краси. Та хіба ходить за то? Мужики своїм плачем вивергають із себе найліпше, весь прибитий буднем цвіт своїх душ. У минуту трагедії людина є насправду великою. Тоді вона не гнеться до землі. Горе приближує її до неба. Чистить душі. А що ми варті без туги за чистою душею? Хто ми тоді? Завошивлена отара без пастуха, не більше...

Важко дивитися на весілля, до горла підступає клубок. У нього поволі... поволі... пропадає надія на щастя, *плавай, плавай, шабеліно, вчися плавати*. Ольга йому як друг, зрештою, як сестра. Здавалося, що ще треба чоловікові? Ще й коли це не просто чоловік, а письменник. Це ж золота мрія — дружина-сопратниця!.. *А я піду, молод жовнір, жінку шукати*, вона йому як сестра, але він її не любить! Про це хочеться кричати на весь світ, але кому скажеш? Та й навіщо? Хіба не можете зрозуміти, як це — обнімати і пестити жінку, яка поруч, яку цінуєш як людину і господиню, але до якої не спалахує вогонь? І ходив до церкви, і крадькома молився вдома:

— Боже, змилосоєрсься, дай мені полюбити Ольгу, аби я не грішив, заглядаючись на молодлиць; *чужі жони як ягідки, як рожевий цвіт, а ти мені, шабе-шабеліно, зав'язала світ*, я не винен, що хочу, але не можу її полюбити; Господи, а може, винен, амінь.

Мені треба палкого вогню, може, і троха біснуватого, а не Ольжиного рівного несильного віддиху. Межи продажними жінками того вогню не буде і близько, а твої дві Євгенії вже в могилі, хіба що на їхніх гробиках знайдеш містичний відсвіт того загадкового вогню...

А як я си, молод жовнір, жіночку знайду, де ж я знайду її, я вже батько, а дасть Біг, ще діти будуть, хотів-бим донечку, я би

заплітав у її русявеньке, трошки покручене, як у ангелика, волосьячко чічки. Заплів-бим її червону ружу... Ся квітка має багато любовного смальцю, але біля моєї дочечки вона би на хвилю звільнилася від важких чоловічих і жіночих пристрастей.

...Ми би ходили з тобою осінніми полями. Тато розповідав би тобі казки про діда-всевіда і недобру босорканю, а ти би тупила до тата, як херувимчик. Ти би розуміла тата із пів слова, із пів жесту. Маленькою ти би замінила татові і маму, і сестру, і дружину. Ти би була для тата раєм, доки би-с була маленька, доки би до тебе не залицялися кавалери. Як би ми находилися з тобою, як би наговорилися, насміялися і наплакалися! *Тоді я тя, шабе-шабеліно, до боку припну...*

Моя донечко — маленька і непорочна! Моя квіточко із курчиками в білих льолях, де ти, де? Так само на тім світі, як обидві Євгенії? Тобі там добре, донечко моя найрідніша? Хто там замість тата і мами вдягає тебе, як принцесу, у білі льолі?

Василеві поволі гіршало. До горла підкочувався неконтрольований клубок. Ставало так жаль, так по-моторошному сумно за чимось дорогим і найріднішим, якого вже не буде ніколи-ніколи. Чого жаль? Що жие в Русові? Що ставиться до Ольги як до сестри? Оплакує ненароджених дітей? Свої ненаписані новели?

Навколо ставало безнадійно. Василь куриє, але це нині допомагало мало. Куриє його заспокоює, хоча лікарі кажуть, що воно шкідливе для здоров'я. Плювати на те, що кажуть. Побули би в його шкурі, не так би заспівали...

Василь згадав про самогубців у його родині. Певне, їм бувало так зле, як йому зараз. Якась звірина вгніздилася в грудях і ріже, ріже, dokonує тим повільним садистським різанням... Який він був щасливий маленьким, не знаючи про ту звірину... А зараз... Життя не таке, як він хотів... Все не так... Не знаючи, що робити зі своїм тілом, Василь вдарив кілька разів кулаком по кріслі. Аж кров виступила... Нічого, кров — се любов...

Зненацька ним почало трясти. Але він не переймався. Се не вперше. Добре, що не чорна хвороба, котра кидає людиною до землі і крутить у конвульсіях... Се би було нестерпно — мати болість Цезаря і Македонського. Може, се хвороба імператорів? Базилевсів. Але базилевс не обов'язково повинен мати падучу. Досить вже того, що чутливі, як у гімназистки, нерви вже самим фактом є ознакою обраності. Богопомазаності. Але се інша бесіда...

Василевим тілом потрясли спазматичні ридання. Покровавлена від удару кулаком права рука безсило звисала, мовби кликала на допомогу когось найріднішого, незримого...

2

Знову той сон. Він сидить на якомусь дорогому кріслі із височенними бильцями. Крісло нагадує трон. Біля нього безшелесна прислуга. Десь у куточку скорчився блазень. Але він поки що непотрібний. Вродлива дівчина в дуже легкому вбранні підходить до його крісла. Охоронці вишикувалися в коридор із двох сторін чи то крісла, чи трону. Дівчина йде коридором, не змигнувши. «Смілива», — думає він, недбало кидаючи червоні троянди їй, багряноносній королеві. Б'ють барабани. Настає час початку ритуалу.

Навколо тихо, як на цвинтарі. Навіть він поважніше. У повітрі розлитий дурман східних пахошів. Десь доноситься крик катованого раба. Він наказує подарувати йому життя, піднімаючи доверху великий палець правої руки. Багряна підійшла. Барабани шаленіють до безтями.

Вродлива дівчина повільно бере його руку. Обличчя прислуги та охорони нагадують маски. Дівчина своїми повільними

рухами подібна до мумії. Що зараз буде? Вона перетне вену базилевса лезом? Буде віддаватися йому на очах у всіх? Віддаватися всім перед його очима? Задрижить у припадку чорної хвороби? Виконуватиме інший ритуал? Може, вона є Першою жрицею? Високооплачуваною жінкою-отрутою? Клоном цариці Нефертіті у високій темно-синій перуці?

Вона припадає до його руки й повільно обцілює кожен палець. Почергово три рази. Його лице ледь помітно світліє. Ліву руку обцілювати заборонено. На нього також заборонено дивитися під час обцілювання правої руки, що творить, руйнуючи.

Безтямний бій барабанів поволі стихає. Базилевс і багрянородна переповнені взаємною вдячністю. Можливо, і ніжністю. Вона повертається коридором із охоронців, топчучи червоний смалець кохання, тобто розпластані на долівці прекрасні, але вже неживі троянди. Настає час закінчення ритуалу.

Троянда ритуального болю відлітає до небес, туди, де високе і сине.

Усі поволі розходяться. На місце дівчини несміливо підкрадається блазень...

3

Сидів із сестрою Марією на печі. Обоє були в білих сорочечках. Було Різдво. Завивав вітер, нашіптуючи перші ірраціональні видіння. Той, хто роздає словесні царства, вже вибрав його. Але Маленький Білий Хлопчик ще нічого не знав про втручання вищої волі, яка запалила його серце. І ніхто ще не знав, крім Нього.

Мама чекала на братів. Вони мали колядувати. Білі дитячі сорочки літали хатою, мов ангелики. Перша дитяча віра вибілювала і світ, і Русів. Навколо все було білим, як борода древнього пророка.

...дорослим він ще не раз побачить чорний сніг — і вжахнеться — бо цього не бачитиме більше ніхто. Чорний сніг буде випалювати із його серця вогонь, а білий вступатиме із чорним у смертельний поєдинок...

Вуйки співали — або йому так здавалося — про зрадливого лицаря і вірного коня, *продаш ти мене, згадаш ти мене*. За конем гриміли гармати і свистіли кулі, але він так любив свого лицаря, що був готовий до смерті (це було легше) і до життя, присвяченого до коню своєму господарю. Але лицар хоче продати свого коня. І рука йому не здригнеться, і серце нічого не підкаже... Так потім продадуть його — бо за кожне блюзнірство існує розплата. І він згадає свого неживого коня, і потечуть із його каламутних очниць перші червоні сльози. Але вже буде пізно.

Білий Хлопчик у білій сорочці плакав. Йому було так шкода коня, що був готовий власною смертю змити із лицаря ганьбу зради.

...він помирає, а оживає кінь. Кінь підходить до віроломного лицаря і ледь чутно каже: «Бачиш, що ти наробив? Помер хлопчик, щоб змити чорну кров твоєї зради... Хто мені тепер поверне мого хлопчика?» Кінь зводить два копита догори — і б'є лицаря в лице. Той труситься від жаху. Кінь підлітає до неба, просячи ангеликів оживити хлопчика...

Мамині родичі, а батькові брати, Іван, Лесь, Федір і Максим, колядували. Їхні калачі були велетенськими, як хати. Їхні просвітлені колядою і снігом лиця нагадували лики запорізьких козаків... ще б оселедця вуйкови Іванови... він би пасував йому... а вуйкови Максимови не дуже... Хлопчик у білій сорочці засміявся... Його сестричка Марія — аякже, вона старша і розумніша! — сказала:

— Ти все дурний! — і отримала від хлопчика стусана.

Заплакала. Хлопчикові стало її шкода. Він теж тихенько розплакався, глядячи малу Маріїну ручку. Заспокоювалися, пошиті чаром колядок і пісень.

Хлопчикові здавалося, що всі ці пісні й колядки він звідкись знає. Може, колись складав їх сам... коли був древнім жерцем у довгій лляній сорочці, то складав пісні... коли був білородим пророком, то складав колядки... вічні обриси його роду сходилися до хати і благословляли того різдвяного вечора...

Цілував вуйкам руку. Кожному. А може, йому лише так здавалося, бо ніколи не пам'ятав цілунків чиеїсь руки, крім матеріної. Може, цілував — так було заведено — але не хотів. Проте Той, що запалив його серце, наказав подякувати за благословення родичів. Лесь та Федір, Максим та Іван, що вмів грати на сопілці, підкидаючи вогню до хлопчикового серця, давали йому по крейцару. Мама збирала ті гроші у велику червону хустку.

Вуйки відтак гостилися. Він знову думав про коня і лицаря...

Потім тато заніс його на піч. Пізніше він забув, яка була доля крейцарів від його родичів. Засинав таким щасливим, як ранкове сонечко недільної днини.

Вірний кінь уже стукотів копитами в його серце. Хлопчик прийняв його — із усією незаплямованою щирістю. І кінь оселився там, здобувши назавше іншого — незрадливого — лицаря.

Коли Хлопчик виріс, він часто зустрічався із підленькими й малодушними лицарями. Вони з'являлися і зникали у веремії років та весен. Вірний кінь ніколи не покидав його. Навіть після смерті. Хлопчикова дружба із дитячим символом була міцнішою від клятви на крові.

4

Дорога курилася білим. Невідомо, чи це був сніг, чи есенція щастя. Санки ковзали так легко, що можна було проїхати ними землю, а потім зачудовано сказати: «Де я? Де мама? Де Марія?»